

5H AKTÉRI, PARALELNÉ FÁZOVANIE A NOVÉ VNÍMANIE EKONOMICKÉHO PRIESTORU[#]

5H ACTORS, PARALLEL PHASING AND NEW PERCEPTIONS OF ECONOMIC SPACE

DANEŠ BRZICA

Ing. Daneš Brzica, PhD., Ekonomický ústav SAV Bratislava, tel.: 02 52 49 54 53 kl. 109, e-mail: danes.brzica@savba.sk

Abstrakt

Interactions in the context of 5H ("penta helix" of firms, non-profit organizations, academia, public sector and citizens) require a new perception of economic space. This role also changes the role of the 5H actors. In the paper we emphasize a holistic view of the role of 5H actors and space in which they operate, but we also stress the importance of dynamic firms as leaders of change in creating strategic diversification and benefits. 5H actors disrupt, with spontaneous and targeted interactions, static environments. Competition, "unlearning" processes, and other aspects contribute to the phase transition of the environment. Parallel phasing, as our concept of development, considers the intersection of three types of space, the interaction of heterogeneous actors (from H5) and social innovation as important. Economic policy-making strategy must take into account macro-organizational changes, 5H behavioural parameters of 5H actors, their interaction and dynamics. The contribution shows the differences in the size of the exporting enterprise as an example of the heterogeneity of the EU's corporate structure.

Key words: Penta helix. Parallel phasing. Economic space. Social innovation. Socio-economic actors.

1. Úvod

Interakcie v kontexte 5H („penta helix“ firiem, neziskových organizácií, akademickej sféry, verejného sektora a občanov) vyžadujú nové vnímanie ekonomického priestoru, v ktorom sa mení aj úloha jednotlivých aktérov 5H. V príspevku zdôrazňujeme holistický pohľad na úlohu aktérov 5H a priestor, v ktorom pôsobia, ale tiež akcentujeme význam dynamických firiem, ako lídrov zmien pri vytváraní strategickej diverzifikácie a výhody. Aktéri 5H, spontánnymi i cieľenými interakciami, narušujú statické prostredie. Súťaž, procesy „odnaučenia“ a iné aspekty napomáhajú jeho fázovým prechodom. Paralelné fázovanie, ako náš koncept rozvoja, považuje za dôležité prelínanie troch typov priestorov, interakcie heterogénnych aktérov (z H5+) a spoločenské inovácie. Pri tvorbe stratégie je potrebné, aby hospodárska politika zohľadnila makro-organizačné zmeny, parametre správania aktérov 5H+, ich interakcie a dynamiku. Heterogenitu podnikovej štruktúry EÚ ukazujeme na príklade rozdielov vo veľkosti exportujúcich podnikov.

2. Kvalitatívny pohľad na zmeny podnikateľského priestoru

Na rozdiel od obdobia tradičnej priemyselnej výroby a dominujúcich lineárnych vzťahov a priamych závislostí v ekonomických procesoch (napr. veľké investície = veľký konečný efekt) je súčasnosť reprezentovaná otvoreným systémom, v ktorom prebieha množstvo interakcií rôznej intenzity a rozličného druhu s rôznymi výsledkami. Pochopenie správania sa

[#] Príspevok vznikol s podporou projektu VEGA č. 2/0086/15 „Vytváranie a zhodnocovanie potenciálu znalostnej spoločnosti“.

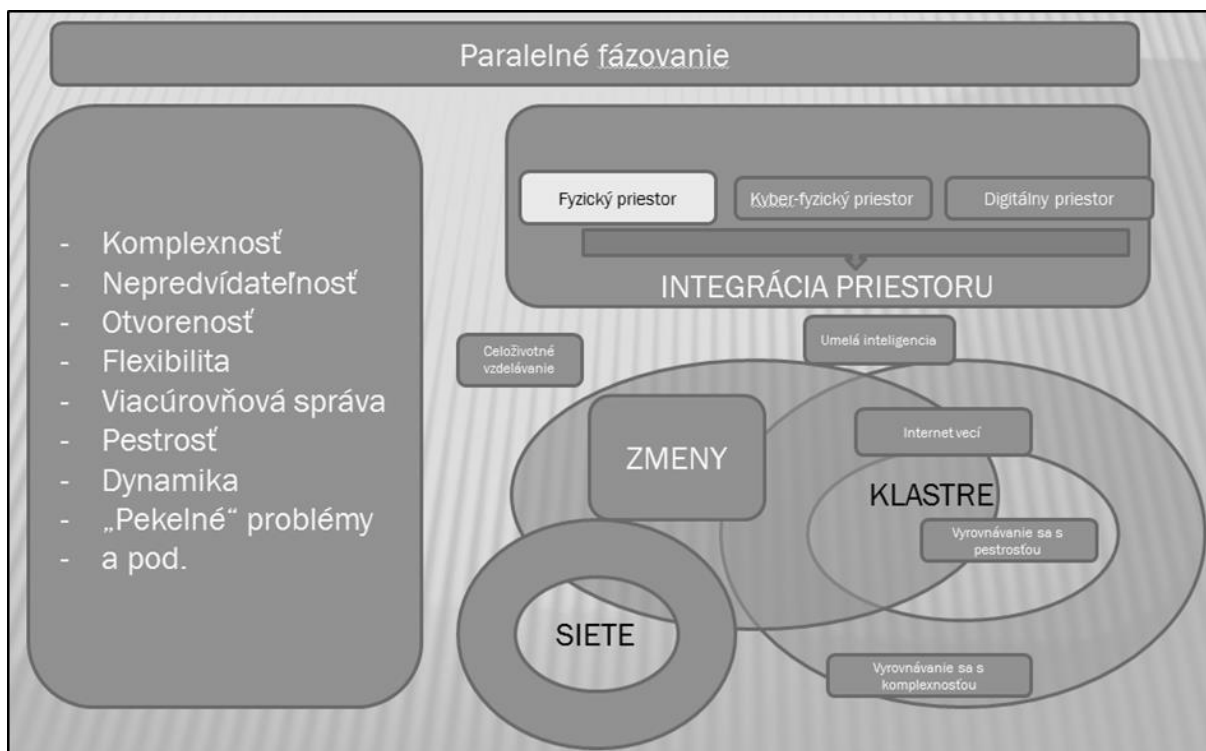
nových hospodárskych entít vyžaduje potrebu voliť nové koncepčné prístupy k analýze súčasných procesov a javov.

Holistický prístup znamená akceptovanie pestrej mozaiky faktorov, procesov a aktérov. Intenzívne interakcie v kontexte 5H a nové vnímanie ekonomického priestoru, ako integrácie troch typov priestoru (fyzického, kyber-fyzického a digitálneho), sa stávajú potrebnými pre akcie firiem a ďalších aktérov. V tomto kontexte sa postupne mení aj úloha jednotlivých aktérov 5H. Doteraz boli robené skôr kvantitatívne analýzy týchto entít, ako kvalitatívny pohľad na zmeny podnikateľského priestoru. Dôležitý je pritom holistický pohľad na úlohu aktérov 5H, ale tiež akcentovanie významu dynamických firiem v ekonomike, ako lídrov zmien pri vytváraní strategickej diverzifikácie a výhody. Aktéri 5H, ale najmä dynamické firmy, spontánnymi i cieľenými interakciami narušujú statické prostredie. Súťaž, procesy „odnaučenia“ a iné aspekty pomáhajú fázovým prechodom prostredia. Okrem interakcií heterogénnych aktérov (z H5) sú v spoločnosti dôležité aj spoločenské inovácie. Pri tvorbe stratégie a v snahe presadiť spoločenské inovácie je potrebné, aby hospodárska politika zohľadnila makro-organizačné zmeny, parametre správania aktérov 5H, ich interakcie a dynamiku. Nami vypracovaný koncept paralelného fázovania (KPF) využíva H5 pre zvýraznenie skutočnosti, že ekonomický priestor nemôže byť vnímaný len ako priestor pôsobenia H3 (triple helix), ale musí obsahovať prakticky celú množinu spoločnosti s tým, ako dochádza k integrovaniu troch typov ekonomického priestoru.

Úspešné vyrovňovanie sa so zásadnými zmenami (s radikálnymi inováciami alebo zásadne novými technológiami – typu internet) je ťažké, nakoľko sa v podstate nedajú predvídať. KPF sa zaoberá dynamickým komplexným prostredím (Bar-Yam, 2005; Boulton, Allen, Bowman, 2015; Brzica a kol., 2011; Byrne, 1998; Byrne a Callaghan, 2014; Cilliers, 2001; Smith a Jenks, 2007; Urry, 2003), ktoré vykazuje značnú pestrosť svojich podmnožín a pôsobí na dynamické a nepredvídateľné správanie mnohých aktérov pôsobiacich v ekonomike. Komplexnosť zahŕňa množstvo rôznych aktérov, ktorí majú vplyv na zmeny prostredia a na dôležité procesy v ekonomike. Ich rozličné záujmy a prístupy sťažujú smerovanie spoločnosti. Riešenie tohto problému vyžaduje zohľadniť ľudské a spoločenské hľadisko, vyrovnať sa s novým typom ťažko riešiteľných „pekelných“ problémov (tie, ktoré nemajú jednoznačne „dobré“ riešenie) a využívať nové prístupy k správe entít. Pre spoločnosť aj jej aktérov je však dôležité úspešné vyrovňovanie sa s novými problémami.

3. Paralelné fázovanie, atraktory a spoločenské inovácie

Paralelné fázovanie, ako náš koncept rozvoja národných a regionálnych socio-ekonomických systémov, na rozdiel od tradičných prístupov, zvažuje prierezovú rovinu hospodárskeho priestoru a pridáva tak k analýze ďalšiu dimenziu integrácie troch priestorov a ďalších prvkov (pozri obr. 1). Výraz „paralelné“ odráža súčasnú integráciu rôznych druhov priestoru spolu s aktívno-adaptáčnym prístupom k javom, akými sú otvorenosť, kreativita (Florida, 2012), flexibilita (McKelvey a Holmén, Eds., 2006) alebo pestrosť (imanentné znaky prostredia), ktorá je potrebná najmä pre popis a analýzu zložitých a komplexných javov. V našom prípade ide o vývoj regionálneho, prípadne národného celku a jeho jednotlivých aktérov. Pri paralelnom fázovaní zohrávajú výraznú úlohu atraktory (pojem známy skôr z fyziky, ale objavuje sa už aj v ekonomickej teórii). Atraktory (Gleick, 1996, Milnor, 1985) súvisia s procesmi zmien, ktoré sa koncentrujú do niektorých opakovaných priestorovo-časových lokalít. Spoločenské inovácie ich môžu cez inštitucionalizované procesy formovať, transformovať alebo – skôr v dlhodobom horizonte – tiež narušať.

Obrázok 1 Koncept paralelného fázovania

Zdroj: Autor.

Poznámka: Prvky a charakteristiky uvádzané v pravom dolnom rohu sú len príkladom. V danom segmente existuje $n+$ rôznych faktorov, ktoré tu môžu byť doplnené, pričom viaceré z nich časom môžu pôsobiť ako atraktory.

Koncept paralelného fázovania teda vychádza z integrácie: (a) rôznych druhov priestoru ako aj (b) vyrovnávania sa s rôznymi javmi súčasného komplexne zameraného sveta. Na rozdiel od tradičných priemyselno-finančných hospodárskych systémov známych v druhej polovici 20. storočia KPF odráža zmeny v komplexnosti prostredia (integrácia priestorov) charakterizovaného pestrosťou (aktérov, procesov, produktov, interakcií), flexibilitou, dynamikou (rýchlosťou zmien a rýchlosťou reakcií na ne), novým typom „pekelných“ problémov a problémami (viac-úrovňovej) správy.

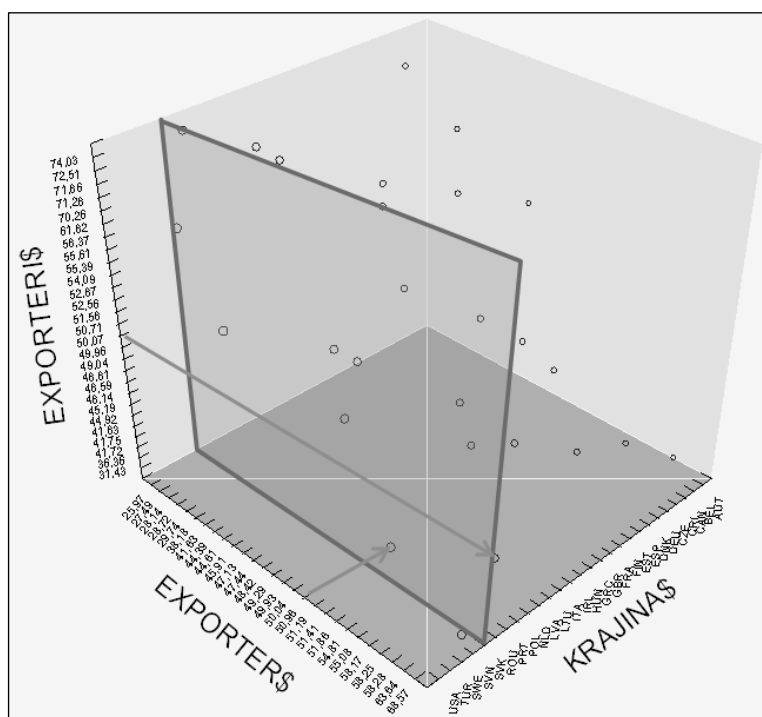
Viaceré zmeny v charaktere prostredia ohrozujú množstvo aktérov pôsobiacich v ekonomike a iným poskytujú nové atraktívne príležitosti. Sú to práve zmeny, ktoré napomáhajú niektorým aktérom k úspechu. Náhle zmeny sa môžu dotýkať viacerých dimenzií podnikania – či už ide o financie, organizačné zmeny, podnikateľské modely. Schopnosť reagovať rýchlo v integrovanom priestore, je pre aktérov dôležitá. Podnikateľské prostredie je komplexné – priestor je rozsiahly a dynamický, predstavuje množstvo výrobkov, služieb, organizačných formátov, množstvo modelov podnikania a škálu procesov konkurenčného a kooperačného typu. Obrázok 1 schematicky ukazuje len niektoré aspekty konceptu paralelného fázovania. Kľúčovými zložkami je tu integrácia troch druhov priestoru spolu s parametrami prostredia charakterizovaného znakmi, akými sú komplexnosť, nepredvídateľnosť, otvorenosť, flexibilita, pestrosť, dynamika, prítomnosť „pekelných“ problémov a pod. Komplex týchto zložiek formuje entitu prostredia, kde paralelné fázovanie predstavuje aktívno-adaptačnú stratégiu rozvoja jednotlivých aktérov, ako aj celku.

4. Príklad heterogenity v rámci ekonomických štruktúr

Situácia v EÚ je charakterizovaná značnou heterogenitou v mnohých smeroch. Rôzne prístupy a tradície dané interakciami H5 vytvárajú špecifický mix podmienok a parametrov

národného a regionálneho prostredia a aktérov, ktorí v ňom pôsobia. Heterogenita zahŕňa rozdiely v inštitucionálnom usporiadaní, priemyselných systémoch (tie mali na začiatku vzniku Spoločenstva zakladajúci členovia podobné), daňových systémoch, výške minimálnych miezd, sociálnych systémoch (výška dávok a doba ich vyplácania) a v ďalších. Spoločenské inovácie môžu výrazne zlepšiť alebo (neutrálnejšie vyjadrené) zmeniť rôzne parametre prostredia a aktérov. Rozdiely sa nakoniec môžu prejaviť v miere nezamestnanosti, výške inflácie, parametroch HDP a HNP na obyvateľa a iných ukazovateľoch.

Pre príklad štrukturálnej heterogenity v rámci EÚ poukážeme na rozdiely vo veľkostnej štruktúre vývozcov z vybraných krajín OECD (kam patria aj členské krajiny EÚ). Takýchto príkladov je možné uviesť veľké množstvo, ale vyberieme jednoduchý príklad. Grafy 1 a 2 ukazujú situáciu SR a ďalších krajín – zväčša členských krajín EÚ. Heterogenita je zjavná a je určená množstvom kvantitatívnych a kvalitatívnych, tu nezachytených, parametrov jednotlivých ekonomík.

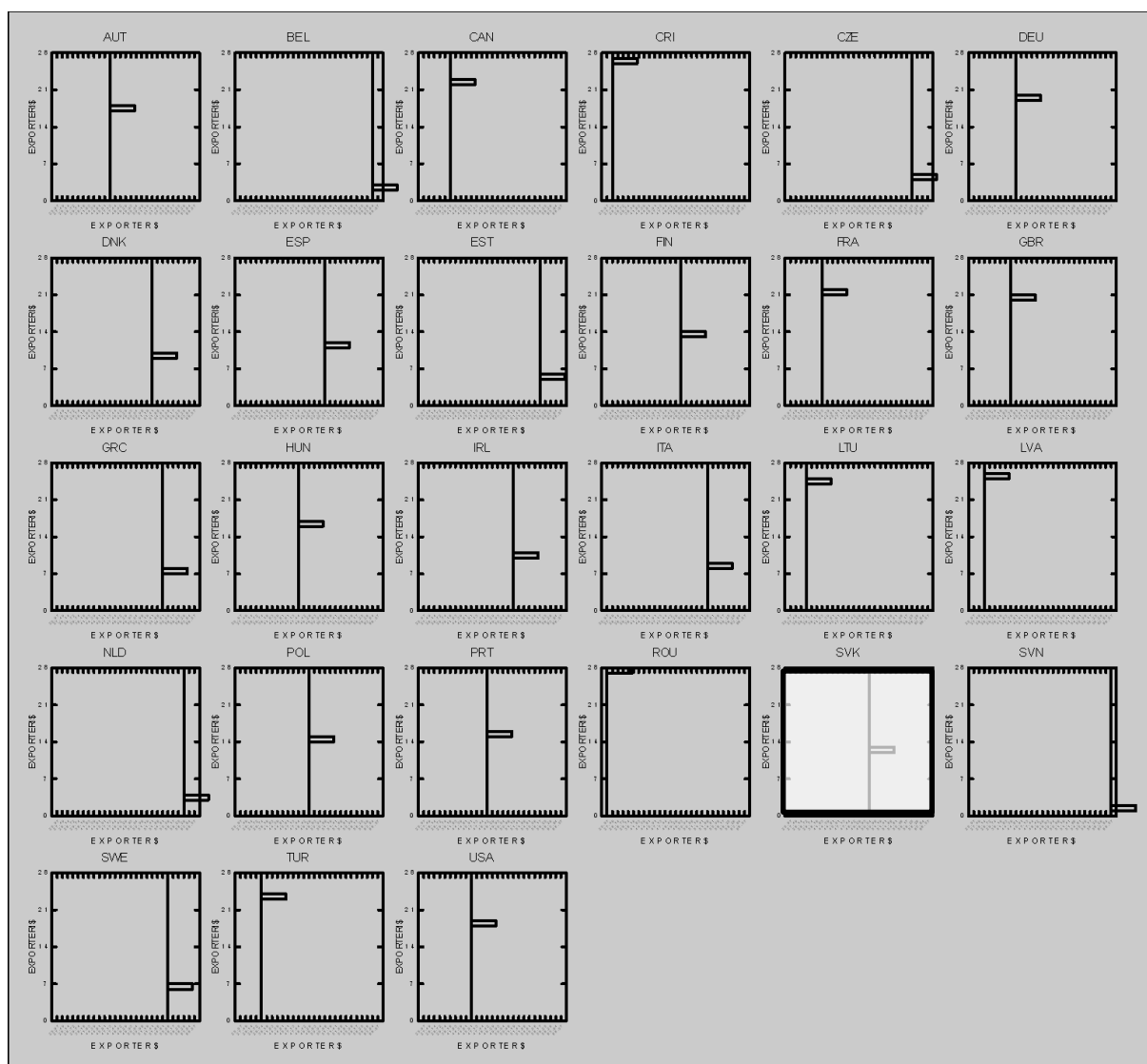
Graf 1 Podiel vývozcov podľa veľkosti podniku (spracovateľský priemysel) (Percento všetkých priemyselných vývozcov 2015 alebo posledný dostupný rok)

Zdroj: Vlastné spracovanie, dáta OECD.

Poznámky: Exporteri = Exportéri 10+ pracovníkov; Exporter = Exportéri 0-9 pracovníkov. Zvýraznená je oblasť pre SR. Dáta pre BEL, CAN, CZE, ESP, EST, GBR, NLD, POL, ROU, USA a pre LUX sa vzťahujú k roku 2014. Dáta pre CRI, FIN, IRL, TUR sú za rok 2013. Zvýraznená oblasť predstavuje dáta pre SR.

Ako ukazuje graf 1, pri bodoch v priestore nie je evidentný žiaden zhľad, ktorý by naznačoval podobnosť krajín vo vzorke. Iné vyjadrenie toho istého je na grafe 2. Ak by mala EÚ potenciál jednotného prístupu, bolo by možné vidieť niektoré atraktory, ktoré znamenajú, že podobnosti medzi krajinami existujú. Dôležitou teoretickou (dosiaľ nie dostatočne zodpovedanou) otázkou pritom je, či absencia týchto atraktorov je výhodou, alebo nevýhodou pre Úniu ako celok. Odpoveď zatiaľ nie je jednoznačná. Kým v oblasti inštitucionálnych usporiadaní sa zdá, že diverzita je skôr prospešná (krajiny si svoje inštitúcie vytvárajú v závislosti od svojich špecifických podmienok a s konkrétnym zámerom), v oblasti sociálnej, menovej a daňovej politiky je zrejme rozmanitosť pre udržateľnosť meta-systému EÚ skôr

nevýhodou. Podobne je otázkou, do akej miery je pre rozvoj kreativity potrebné iniciovať zmeny v oblasti získavania talentov (a pracovníkov) zo zahraničia (bližšie pozri napr. Brzica, 2017, v tlači).

Graf 2 Podiel vývozcov podľa veľkosti podniku (spracovateľský priemysel, vybrané krajiny) (Percento všetkých priemyselných vývozcov 2015 alebo posledný dostupný rok)

Poznámka: Svetlou farbou je zvýraznená situácia v SR. Zvislá čiara naznačuje podiel vývozcov – mikropodnikov (0-9), umiestnenie čiary viac doprava znamená vyšší podiel týchto mikropodnikov na vývoze krajiny. Horizontálna značka ukazuje podiel podnikov 10+. Čím sa nachádza vyššie, tým väčší je podiel podnikov 10+ na vývoze. Vybrané krajiny – EÚ a svet.

Príklad heterogenity štruktúry vývozcov ukazuje, že extrémne nízky podiel vývozcov s 10 a viac zamestnancami má Belgicko (len 36 %), na opačnej strane je Rumunsko (74 %). Slovenská republika sa pohybuje v priemere (pre kategóriu 0-9 aj 10+ je hodnota 50 %). Heterogenita štruktúry v rámci EÚ je značná a odráža rozdielne podmienky a predpoklady rozvoja v tomto úzkom segmente. Samozrejme, je možné nájsť podobné (a ešte výraznejšie) rozdiely v ďalších oblastiach (napr. v oblasti inovačnej aktivity a technologických deficitoch - pozri Brzica, 2011; Brzica a kol., 2011; Brzica, Kačírková, Košta a Vokoun, 2014; Brzica, 2017). Nové vnímanie ekonomického priestoru môže priniesť inovatívne prístupy k stratégiám aktérov, ako aj k formulácii takých hospodárskych politík na regionálnej,

národnej a európskej úrovni, ktoré prispievajú k eliminácii nadmernej heterogenity v oblastiach, ktoré nadmerná heterogenita skôr poškodzuje.

Záver

Postupné zmeny vo svetovej ekonomike nachádzajú aj svoj odraz vo vnímaní dynamiky zmien jej aktérov, rozsahu ich pôsobnosti alebo formách ich prejavu. Syntéza rozšíreného vnímania významu 5H (penta helix) spolu s konceptom paralelného fázovania (KPF) prináša analytický pohľad na súčasnú komplexnosť štruktúr, procesov a javov dnešného ekonomického (a podnikateľského) prostredia. Výzvy spojené s týmito zmenami sú dôležitým signálom pre politikov, podnikateľov ako aj občanov, že ich úspech ako aj úspech krajín a regiónov, v ktorých žijú, bude stále viac závisieť od znalostí a efektívnych nástrojov pre vyrovnávanie sa s čoraz náročnejšími požiadavkami na ich činnosť a výkonnosť. Heterogenita neznamena len zaujímavú pestrosť, ale tiež to, že vo svete globálnej súťaže krajiny a ich aktéri spolupracujú a súťažia. Paralelné fázovanie znamená vyrovnávanie sa s trendom potreby integrovať tri druhy priestoru, pri súčasnej adaptácii na rad špecifik komplexného prostredia, charakterizovanom dynamikou, pestrosťou a ďalšími vyššie uvedenými zložkami. Uvažovanie v dimenziách KPF môže pomôcť jednotlivým aktérom pri formulácii takých stratégií, prípadne hospodárskych politík na regionálnej, národnej a európskej úrovni, ktoré im prinesú elimináciu nadmernej heterogenity v oblastiach, ktoré nadmerná heterogenita skôr poškodzuje.

Literatúra

- [1] BAR-YAM, Y. 2005. *Making Things Work: Solving Complex Problems in a Complex World*. Cambridge, MA: Knowledge Press. 306 s. ISBN 0965632822.
- [2] BOULTON, J., ALLEN, P., BOWMAN, C. 2015. *Embracing Complexity: Strategic Perspectives for an Age of Turbulence*. Oxford: Oxford University Press. 280 s. ISBN 9780199565252.
- [3] BRZICA, D. 2011. Analýza technologického zaostávania SR a ČR vďaka evropským lídrom: niektoré kritické názory. In *Journal of competitiveness*, 2011, č. 1, ISSN 1804-171X, s. 64-74.
- [4] BRZICA, D., GABRIELOVÁ, H., JECK, T., KAČÍRKOVÁ, M., KLAS, A., LÁBAJ, M., VOKOUN, J. 2011. *Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV: Veda, 2011. 227 s. ISBN 978-80-7144-189-2.
- [5] BRZICA, D., KAČÍRKOVÁ, M., KOŠTA, J., VOKOUN, J. 2014. *Motivácia aktérov pri smerovaní k znalostnej spoločnosti*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV vo vydavateľstve VEDA. 282 s. ISBN 978-80-7144-238-7.
- [6] BRZICA, D. 2017 (v tlači): Impact of agglomerations on business development: are there chances for multiple gazelles? Zborník z konferencie CEFE (Central European Conference in Finance and Economics), Košice.
- [7] BYRNE, D. 1998. *Complexity Theory and the Social Sciences*. London: Routledge. 215 s. ISBN 0-415-16296-3.
- [8] BYRNE, D., CALLAGHAN, G. 2014. *Complexity Theory and the Social Sciences: The state of the art*. Oxford: Routledge. 304 s., ISBN: 978-0-415-69367-7.

- [9] CAPPELLIN, R., WINK, R. (Eds). International Knowledge and Innovation Networks. Knowledge Creation and Innovation in Medium-technology Clusters, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing.
- [10] CILLIERS, P., 2001. Boundaries, Hierarchy and Networks in Complex Systems. *International Journal of Innovation Management*, 5(2), s. 135–147.
- [11] FLORIDA, R. 2012. *The Rise of the Creative Class: Revisited*. New York: Basic Books. 512 s. ISBN 978-0-465-02993-8.
- [12] GLEICK, J. 1996. *Chaos: Vznik nové vědy*. Praha: Ando Publishing. 352 s. ISBN 80-86047-04-0.
- [13] McKELVEY, M., HOLMÉN, M. (Eds.). 2006. *Flexibility and Stability in the Innovating Economy*. New York: Oxford University Press Inc. ISBN 0-19-929047-4.
- [14] MILNOR, J. 1985. On the concept of attractor. *Communications of Mathematical Physics*. Vol. 99 (2), doi:10.1007/BF01212280, s. 177-195.
- [15] SMITH, J., JENKS, CH. 2007. *Qualitative Complexity: Ecology, Cognitive Processes and the Re-Emergence of Structures in Post-Humanist Social Theory*. London: Routledge. ISBN10 0415439671.
- [16] URRY, J. 2003. *Global Complexity*. Cambridge: Polity Press. 178 s., ISBN 0745628176.